

DİYABET TEDAVİSİNDE KULLANILAN TAMAMLAYICI VE ALTERNATİF TEDAVİLER: LİTERATÜR DERLEMESİ

COMPLEMENTARY AND ALTERNATIVE TREATMENTS USED IN THE TREATMENT OF DIABETES: LITERATURE REVIEW

Afra ÇALIK^{1*}, Sevgisun KAPUCU¹

¹ Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi

*Sorumlu Yazar: afracalik@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Diyabetes Mellitus diğer kronik hastalıklar gibi tam bir iyilik süreci olmayan, akut ve kronik komplikasyonlara sebep olan kronik bir hastalıktır. Bu nedenle diyabetli bireyler tıbbi tedavilerin yanı sıra hastalık sürecinde onları desteleyecek tamamlayıcı tedavi yöntemlerine başvurmayı sıklıkla tercih edebilmektedirler. Bu literatür derlemesinin amacı; diyabetli hastaların kullandıkları tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmaları değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, 2007-2017 yılları arasında PubMed ve EBSCO veri tabanlarında “tamamlayıcı ve alternatif tıp” ve “diyabet” anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Çocuk hastalarla ve ratlarda yapılan çalışmalar tarama kapsamına dahil edilmemiştir. Detaylı literatür taraması sonucunda, 211 makaleye ulaşılmış, derleme kapsamına ise yarı deneysel, kesitsel ve tanımlayıcı tasarıma sahip toplam 13 araştırma dahil edilmiştir. Dahil edilen çalışmaların genel amaçları; diyabetli hastalarının kullandığı tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin sıklığını ve yöntemlerini belirlemek olduğu saptanmıştır. Araştırmalara dahil edilen toplam hasta sayısı 7.948 olup, hastaların yaş aralığı 18-80 arasındadır. Tamamlayıcı ve alternatif yöntemleri (TAT) kullanan hastaların yüzdeleri ise %34 - %92 arasındadır. En fazla başvurulan TAT yöntemleri ise; bitkisel tedaviler, multi-vitamin desteği, akupunktur olarak belirlenmiştir. Literatür derlemesi sonucunda; diyabet tanısı alan hastaların kullandığı bitkisel ürünlerin çoğunlukla hastalık gidişatını yavaşlattığı için kullanıldığı görülmektedir. Araştırmalardaki örneklem sayılarının büyük olmasına rağmen, araştırmaların tamamı tanımlayıcı niteliktedir. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda, kullanılan TAT yöntemlerinin hastaya olan etkisini ortaya koyacak şekilde randomize kontrollü çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: tamamlayıcı tıp, diyabet, hemşirelik

ABSTARACT

Diabetes Mellitus (DM) is a chronic disease that causes acute and chronic complications without complete remission. For this reason, individuals with diabetes often choose to resort to complementary treatment methods as well as medical treatment methods that will support them in the course of the disease. The purpose of this literature review is to evaluate the studies conducted to determine complementary and alternative treatment methods used by diabetic patients. A literature review was conducted using the keywords "complementary and alternative medicine" and "diabetes" in the PubMed and EBSCO database searching for articles published between 2007 and 2017. Studies on pediatric patients and rats were not included in the literature review. The detailed literature search result yielded 211 scholarly articles. 13 of these articles were included in the review as their designs were quasi-experimental, cross-sectional or descriptive. The general objective of the scholarly articles included in the literature review is to determine the frequency and methods of complementary and alternative therapies used by diabetic patients. The total number of patients included in the review is 7.948 between the ages of 18 and 80. The percentage of patients using complementary and alternative methods (CAM) is between 34% and 92%. The most commonly used CAMs are herbal treatments, multi-vitamin support and acupuncture. The literature review indicates that herbal products are used by diabetic patients to slow down the disease progression. Despite the large sample sizes, they are all descriptive studies. It is, therefore, suggested that further studies perform randomized controlled trials to reveal the effect of CAMs on patients.

Key words: *complementary medicine, diabetes mellitus, nursing*

1. GİRİŞ

Diyabetes Mellitus tam bir iyilik süreci olmayan, akut ve kronik komplikasyonlara sebep olan kronik bir hastalıktır (1, 2). Dünya Sağlık Örgütü'nün 2016 yılında yayınladığı diyabetle ilgili küresel raporda; dünyada 400 milyon üzerinde insanın diyabet tanısı aldığı bildirilmiştir. On sekiz yaş üstü diyabetli birey sayısının en fazla batı pasifik bölgesinde görülmekle beraber güneydoğu Asya ülkeleri ve Avrupa da sık görülen bölgeler arasında yer almaktadır (3). Uluslararası Diyabet Federasyonu 2040 yılında yaklaşık 642 milyon diyabetli olacağını ön görmüştür (4).

Diyabet hastalığı kronik bir hastalık olduğu için, hastaların yaşam kalitelerini iyileştirmesi, yaşam tarzı ve alışkanlıklarında değişiklik yapması ve tedaviye uyum sağlaması gerekmektedir. Hastalar bu süreçte diyabet komplikasyonları ve yaşam tarzında değişikliklerin davranışa dönüştürülmesine ilişkin zorlu bir süreç geçirmektedirler. Bu bağlamda hastalar sıklıkla tıbbi tedavilere ek olarak tamamlayıcı tedavilere yönelebilmektedir. Literatür incelendiğinde,

diyabetli hastaların diğer hasta gruplarına göre tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanma oranları daha yüksek olduğu bildirilmiştir (5). TAT yöntemlerinin kullanılma sebepleri olarak; diyabet tedavisinin yan etkileri, maliyetinin uygun olması, reçete edilmeden kolay erişilebilir olması ve ilaç tedavisine uyum sürecini artırması olarak gösterilmiştir (6, 7).

Diyabetli hastaların TAT kullanımına ilişkin birçok araştırma yapılmıştır (8- 25). Ancak bu çalışmalarda hastalar üzerindeki etkisi ve hastalık ile ilişkisini belirlemeye yönelik literatüre rastlanılmamıştır. Hastaların bu yöntemleri kullanma süresinde sağlık personeli özellikle hastayla daha çok çalışan hemşirelere büyük sorumluluk düşmektedir. Hastaların TAT kullanma durumlarını belirlenmesi, tedavi sürecinde yan etkilerinin oluşmasının önlenmesi ve bu yöntemlerin güvenilirliği hakkında bilgi sahibi olması bütüncül bakım veren hemşireler için oldukça önemlidir. Bu nedenle hemşireler diyabetli hastaların TAT kullanım durumlarını hastalık sürecinde değerlendirmelidir.

Bu literatür derlemesinin amacı; diyabetli hastaların kullandıkları tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmaları değerlendirmektir.

2. GEREÇ-YÖNTEM

Diyabetli hastaların TAT ilişkisini ortaya koyan araştırmalara ulaşabilmek için Pubmed veri tabanını taranmıştır. Tarama yapılırken “tamamlayıcı ve alternatif tıp”, “diyabet” ve “yetişkin” anahtar kelimeleri İngilizce olarak kullanılmıştır. Bu tarama sonucunda 2007-2017 arasında yayınlanan 211’ye ulaşılmıştır. Ulaşılan kaynaklardan diyabet hastalığının tiplerini ve diğer kronik hastalıklarla ilişkili olan araştırmalar ile çocuk hastalar ve ratlar üzerine yapılmış araştırmalar dâhil edilmemiştir. Kriterlere uyan yarı deneysel, kesitsel ve tanımlayıcı özellikte toplam **13 çalışma incelenmiştir.**

3.BULGULAR

Araştırma makalelerinin %46,15 (n=6) tanımlayıcı nitelikte, %38,4 kesitsel (n=5) tipte olduğu belirlenmiştir (Tablo 1). Deneysel çalışmalara rastlanılmamıştır. Araştırmalara toplam 7.948 diyabetli hasta

katılmış ve bu hastaların %50,7’sini kadın hastalar oluşturmaktadır. Hastaların %15,9’unu (n= 717) 60 yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmalar diyabetli hastaların TAT kullanma sıklıklarını belirlemek ve bireysel faktörlerle ilişkisini ortaya çıkarmak için yapılmıştır.

Araştırmaya katılan hastaların %55,7’si (n= 4432) TAT yöntemlerinden en az birini kullandığı ve TAT kullanan hastaların %18,7’si bitkisel tedavi, % 7,4’ü vitamin kullandığı saptanmıştır. Hastaların %12,4’ü non-farmakolojik yöntem olarak dua/meditasyon yaptığı belirlenmiştir.

Araştırmaların tümünde kendi geliştirdikleri anket formlarını kullandıkları saptanmıştır. TAT yöntemini kullanma nedenlerinin sorgulandığı araştırmalarda (n= 8) hastaların %14,5’si diyabet hastalığı sürecinin yavaşlattığı, %6,6’si kan-glukoz seviyelerini düşürdüğü ve %4,2 ise diyabet semptomlarını hafiflettiği gerekçeleriyle TAT yöntemleri kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Hastaların %36,8’i (n= 2000) kullandıkları yöntemle ilgili sağlık personeline bilgi vermediğini ifade ettiği tespit edilmiştir. Kullandıkları yöntemle ilişkin hastaların kimden veya nereden tavsiye aldıkları incelenen dört araştırma makalesinde; hastaların %17,1’i aile tavsiyesi ile TAT yöntemi kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 1. Çalışmada İncelenen Makalelerin Özellikleri

Yazar, Yıl Ve Ülke	Örneklem	Çalışma Türü	Değerlendirme Araçları	Sonuçlar
Ali-Shtayeh MS, Jamous RM, Jamous RM 2012, Filistin	Yedi devlet hastanesi polikliniklerinde ayaktan tedavi gören 1883 hasta	Kesitsel çalışma	Anket formu	TAT kullanan hastaların %70’ten fazlası kullandıkları yöntemin hastalık ilerlemesini yavaşlattığı, semptomları hafiflettiği ve allopatic ilaçların yan etkilerini azalttığı gibi olumlu yararlar bildirmiştir.
Ceylan S, Azal O, Taşlipinar A et all. 2009, Türkiye	GATA polikliniğinde 371 hasta	Kesitsel çalışma	Anket formu	Hastaların% 41’i en az bir TAT yöntemi kullanmıştır. TAT kullananların % 52.7’si vücudun güçlenmesi ve çeşitli belirtilerin ortadan kalkmasının daha iyi hissetmelerini sağladığı rapor edilmiştir.

Fabian E, Töscher S, Elmadfa I, Pieber TR. 2011, Avusturya	Diyabet Merkezinde 198 hasta	Tanımlayıcı çalışma	Anket formu	Beslenme takviyeleri, bitkisel ilaçlar ve tarçın kullanımı en sık kullanılan TAT yöntemi olarak bildirildi. Hastaların % 85'i tarçının kan şekeri üzerindeki etkisini test etmek için istekli veya istekli olduğunu bildirmiştir.
Hashempur MH, Heydari M et all. 2015,İran	İki diyabet kliniğinde 239 hasta	Kesitsel Çalışma	Anket formu	Hastaların %75.3'ü tamamlayıcı ve alternatif tıp kullandığı bildirilmiştir. %97.7'si bitkisel preparatların kullandığını belirtmiştir.
Khalaf AJ, Whitford DL. 2010, Bahreyn	İki diyabet kliniğinde 402 hasta	Tanımlayıcı Çalışma	Anket formu	Diyabetli hastaların % 63'ü TAT kullandığını ve bu hastaların % 64'ü diyabetik durumlarını yönetmek için TAT Yöntemleri kullandıklarını bildirmiştir.
Küçükçüçlü Ö, Kizilci S et all. 2012,Türkiye	Dört hastanede ayakta tedavi gören diyabetli 396 hasta	Tanımlayıcı Çalışma	Anket formu	%34,6 TAT kullanan diyabetli hastaların %71,5'i kan-glikoz seviyelerini düşürmek amacıyla TAT yöntemi kullandığını ifade etmiştir.
Manya K, Champion B, Dunning T. 2012, Sidney	Çok merkezli 39 hasta	Kesitsel çalışma	Anket formu	Hastaların %46.3 TAT yöntemi kullandığı belirtilmiştir. En sık kullanılan TAT yöntemleri multi vitamin (% 40), tarçın, koenzim q10 ve dua olarak belirtilmiştir.
Pumthong G, Nathason A et all. 2015, Asya Ülkeleri	Çok merkezli 30 hasta	Nitel çalışma	Anket formu	Hastaların, akupunktur, masaj, egzersiz ve bitkisel tedavi gibi kullandığı TAT yöntemlerinin ucuz maliyet ve kullanılabilir olması, sağlık bakımında etkin olması, kültür ve yaşam tarzlarına uygun olarak gereksinimlerini karşılayabilmesi açısından faydalı olduğu rapor edilmiştir.
Villa-Caballero L, Morello CM et all. 2010	806 hasta	Tanımlayıcı Çalışma	Anket formu	TAT kullanım şekillerinde birçok önemli etnik farklılık gözlenmiştir. İspanyollar, sıklıkla dikenli armut (nopal) kullanarak diyabet tedavilerini aldıklarını bildirirken, Kafkaslar daha çok vitamin kullandıklarını ifade etmişlerdir.
Tan AC, Mak CSJ 2014,Avusturalya	Üçüncü basamak bir hastanede 149 hasta	Prospektif çalışma	Anket formu	Hastaların en sık başvurduğu TAT yöntemleri vitaminler, dua ve Çin tıbbi olduğu belirtilmiştir. Kullandıkları yöntemle ilişkin bilgileri sağlık çalışanlarından ve arkadaşlarından aldıklarını bildirmişlerdir.
Wazaify M, Afifi FU, Khateeb M, Ajlouni K. 2011,Ürdün	Bir hastanenin polikliniğinde 1000 hasta	Tanımlayıcı çalışma	Anket formu	Hastaların %16,6'sı bitkisel tedaviye başvurdukları ve en sık yeşil çay, anason ve zencefil kullandıkları bildirilmiştir. TAT

				yöntemlerine başvuru nedenlerinde ilk sırada diyabetin semptomlarını hafifletmek amacıyla hastaların başvurdukları belirtilmiştir.
Pag'An JA, Tanguma J. 2007, Amerika	2.142 hasta	Tanımlayıcı çalışma	Anket formu	Hastaların büyük çoğunluğu TAT yöntemi kullandığı belirtilmiştir. En sık kendi sağlığı için dua etme, bitkisel tedaviler ve gevşeme egzersizleri olduğu bildirilmiştir.
Ogbera AO, Dada O, Adeleye F, Jewo PI. 2010, Nijerya	Üniversite hastanesinin diyabet kliniğinde 263 hasta	Kesitsel çalışma	Anket formu	Diyabetli hastaların %43'ü nün TAT yöntemine başvurduğu ve sıklıkla vitamin, bitkisel tedaviler kullandıkları belirtilmiştir.

4. TARTIŞMA

Hastaneye yatma hem birey hem de bakım veren aile için yorucu bir durumdur. Bu nedenle, verilecek bakımda hasta birey ve ailesi bütüncül bir felsefe ile ele alınmalıdır. Hastaneye yatma nedeni her ne kadar tıbbi ve cerrahi tedavi almak amaçlı olsa da, gerek çocukların gerekse de annelerinin önceden var olan yaşam deneyimlerinin ve etkinliklerinin devam etmesi gerekir. Araştırmamızda çocukları hastaneye yatan annelerin bu olaydan olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Annelerdeki bu psikolojik durumun çocuğa da yansiyebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, ailenin dikkatlice dinlenerek, sorularının yanıtlanması, kaygı ve korkularının tanımlanması, duygularını daha rahat ifade etmelerine olanak sağlayacaktır. Duygu, düşünce, önceki deneyimler ve başa çıkma yöntemleri paylaşılacak ve duygusal rahatlatma yoluna gidileceği için aileler bu konuda desteklenmelidir.

Çocukları hastaneye yatan annelerin bu durumdan etkilenmeleri konusunda ülkemizde çok fazla araştırma bulunmamaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar desteklenmeli, sadece hasta bireyi değil, onu birinci derecede etkileyen kişiler de tedavi kapsamında bütüncül olarak ele alınması gereği savunulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Al-Windi A. Determinants of complementary alternative medicine (CAM) use. *Complementary therapies in medicine*. 2004;12(2):99-111.
2. Dunning T. Complementary therapies and diabetes. *Complementary therapies in nursing and midwifery*. 2003;9(2):74-80.
3. Organization WH. Global Report on Diabetes 2016 (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2017). <http://www.who.int/diabetes/global-report/en/>.
4. Federation ID. Idf Diabetes Atlas Seventh Edition 2015 (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2017). <http://www.diabetesatlas.org>.
5. (AHRQ) AfHRaQ. People who have diabetes are twice as likely to use complementary and alternative medicine as other patients, *Research Activities Online Newsletter*. Agency for Healthcare Research and Quality. 2002;262:2-28.
6. Huri HZ, Lian GTP, Hussain S, Pendek R, Widodo RT. A survey amongst complementary alternative medicine (CAM) users with type 2 diabetes. *Int J Diabetes & Metabolism*. 2009;17:9-15.
7. Naja F, Mousa D, Alameddine M, Shoaib H, Itani L, Mourad Y. Prevalence and correlates of complementary and alternative medicine use among diabetic patients in Beirut, Lebanon: a cross-sectional study. *BMC complementary and alternative medicine*. 2014;14(1):2-11.
8. Al-Eidi S, Tayel S, Al-Slail F, Qureshi NA, Sohaibani I, Khalil M, et al. Knowledge, attitude and practice of patients

- with type 2 diabetes mellitus towards complementary and alternative medicine. *Journal of integrative medicine*. 2016;14(3):187-196.
9. Ali-Shtayeh MS, Jamous RM, Jamous RM. Complementary and alternative medicine use amongst Palestinian diabetic patients. *Complementary Therapies in Clinical Practice*. 2012;18(1):16-21.
10. Ceylan S, Azal Ö, Taşlipinar A, Türker T, Açikel CH, Gulec M. Complementary and alternative medicine use among Turkish diabetes patients. *Complementary therapies in medicine*. 2009;17(2):78-83.
11. Fabian E, Töschler S, Elmadfa I, Pieber TR. Use of complementary and alternative medicine supplements in patients with diabetes mellitus. *Annals of Nutrition and Metabolism*. 2011;58(2):101-108.
12. Fan PEM, Chan MF, Chan YL, Koh SLS. Patterns of complementary and alternative medicine use among a group of patients with type 2 diabetes receiving outpatient care in Singapore. *International journal of nursing practice*. 2013;19(S3):44-55.
13. Hashempur MH, Heydari M, Mosavat SH, Heydari ST, Shams M. Complementary and alternative medicine use in Iranian patients with diabetes mellitus. *Journal of integrative medicine*. 2015;13(5):319-325.
14. Khalaf AJ, Whitford DL. The use of complementary and alternative medicine by patients with diabetes mellitus in Bahrain: a cross-sectional study. *BMC complementary and alternative medicine*. 2010;10:35.
15. Koren R, Lerner A, Tirosh A, Zaidenstein R, Ziv-Baran T, Golik A, et al. The use of complementary and alternative medicine in hospitalized patients with type 2 diabetes mellitus in Israel. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 2015;21(7):395-400.
16. Küçükgüçlü Ö, Kızılcı S, Mert H, Uğur Ö, Besen DB, Ünsal E. Complementary and alternative medicine use among people with diabetes in Turkey. *Western journal of nursing research*. 2012;34(7):902-916.
17. Manya K, Champion B, Dunning T. The use of complementary and alternative medicine among people living with diabetes in Sydney. *BMC complementary and alternative medicine*. 2012;12(1):2-5.
18. Matheka DM, Demaio AR. Complementary and alternative medicine use among diabetic patients in Africa: a Kenyan perspective. *Pan African Medical Journal*. 2013;15(1):1-4.
19. Ogbera A, Dada O, Adeleye F, Jewo P. Complementary and alternative medicine use in diabetes mellitus. *West African journal of medicine*. 2010;29(3):158-161.
20. Pagán JA, Tanguma J. Health care affordability and complementary and alternative medicine utilization by adults with diabetes. *Diabetes care*. 2007;30(8):2030-2031.
21. Pumthong G, Nathason A, Tuseewan M, Pinthong P, Klangrapun S, Thepsuriyanon D, et al. Complementary and alternative medicines for diabetes mellitus management in ASEAN countries. *Complementary therapies in medicine*. 2015;23(4):617-625.
22. Tan AC, Mak J. Complementary and alternative medicine in diabetes (CALMIND)—a prospective study. *Journal of Complementary and Integrative Medicine*. 2015;12(1):95-99.
23. Villa-Caballero L, Morello CM, Chynoweth ME, Prieto-Rosinol A, Polonsky WH, Palinkas LA, et al. Ethnic differences in complementary and alternative medicine use among patients with diabetes. *Complementary therapies in medicine*. 2010;18(6):241-248.
24. Vishnu N, Mini G, Thankappan K. Complementary and alternative medicine use by diabetes patients in Kerala, India. *Global Health, Epidemiology and Genomics*. 2017;2:1-7.
25. Wazaify M, Afifi FU, El-Khateeb M, Ajlouni K. Complementary and alternative medicine use among Jordanian patients with diabetes. *Complementary therapies in clinical practice*. 2011;17(2):71-75.
26. Kaynak İ, Polat Ü. Diabetes mellitus' lu hastaların tamamlayıcı ve alternatif tedavileri kullanma durumları ve diyabet tutumları ile ilişkisi. *Genel Tıp Dergisi*. 2017;27(2):56-64.
27. Ching SM, Zakaria ZA, Paimin F, Jalalian M. Complementary alternative medicine use among patients with type 2 diabetes mellitus in the primary care setting: a cross-sectional study in Malaysia. *BMC complementary and alternative medicine*. 2013;13(1):148.